

Nederland kan het zich niet veroorloven de bestaande regionale ongelijkheid op geforceerde wijze recht te trekken. Gezien de steeds scherpere internationale concurrentie zullen de bestaande economische potenties van de Randstad niet moeten worden

afgeremd maar juist gestimuleerd. Dat is tegenwoordig de veel gehoorde mening die ook in de vorig jaar verschenen 'Notitie Ruimtelijke Perspectieven' doorklonk. Maar dat betekent niet dat er voor de overige regio's geen kansen meer zijn. Ook buiten de

Randstad zijn nog voldoende mogelijkheden voor economische ontwikkeling aanwezig. Wanneer het beleid inspeelt op de aanwezige 'kansrijke bedrijvigheid' kan in ons land een specialisatiepatroon ontstaan waarin de regio's ieder hun functie vervullen.

Perspectieven voor de regio's in nieuw economisch tijdperk

Een onderzoek naar kansrijke bedrijvigheid in Nederland

P.J. LOUTER

Dat de belangstelling voor de dynamiek van de Nederlandse economie sterk is toegenomen, is geen toeval. De westerse wereld, en dus ook Nederland, ondergaat turbulente ontwikkelingen die in essentie zijn terug te brengen tot het samengaan van twee trends. Ten eerste vinden fundamentele technologische vernieuwingen plaats die de voorbode kunnen vormen van een groeifase in een nieuwe lange golf in de wereld-economie, de zogenaamde Kondratieff-golf.¹ Hierachter schuilt de gedachte dat een fase van economische groei volgt na een periode waarin de geclusterde introductie van diverse basisinnovaties plaatsvindt. Dergelijke basisinnovaties sorteren, mede door hun veelzijdige toepasbaarheid, een 'sneeuwbal-effect' ten aanzien van nieuwe ontwikkelingen in productie en dienstverlening. Tal van nieuwe ontwikkelingen op het terrein van biotechnologie, nieuwe materialen, robotisering, micro-electronica en telecommunicatie zijn momenteel gaande. Dit zal zich onder andere manifesteren in de vorm van substituten voor de huidige grondstoffen en energiebronnen, een grondige verandering van industriële productieprocessen en de introductie van nieuwe vormen van transport en communicatie.

Post-industrieel

De tweede belangrijke trend is de overgang naar een post-industriële (of: informatie-) maatschappij. Dit brengt een grondige verandering van de samenleving teweeg in sociaal, cultureel en economisch opzicht. Boeiende betogen over deze materie zijn er van de hand van Toffler en Naisbitt.² Vanuit een economische optiek wordt de post-industriële maatschappij, ook wel aangeduid als 'diensten-economie', vaak slechts in verband gebracht met de consumptieve vraag van huishoudens naar diensten. Dit is niet terecht. Beler kan men uitgaan van de gedachte dat een diensten-economie niet in de eerste plaats een consumptie-economie is, doch juist een sterk geëvolueerde productie-economie. In deze visie behelst de functie van tal van gespecialiseerde dienstverlenende bedrijven op het gebied van distributie, financiële en zakelijke diensten en research het verhogen van de produktiviteit van agrarische, industriële en ook andere

Foto Vicon

dienstverlenende bedrijven. Dergelijke gespecialiseerde diensten worden ook in toenemende mate afgesplitst of uitbesteed door ondernemingen.

Vooraf bedrijvigheid die zich bezighoudt met het verkrijgen, verwerken en verstrekken van allerlei typen informatie wordt van steeds groter belang. Om deze reden wordt de post-industriële maatschappij ook wel aangeduid met de term *informatiemaatschappij*. De technologische vernieuwingen op het gebied van micro-electronica en telecommunicatie geven momenteel een krachtige impuls aan de reeds langer sluimerende trend die ons voert in de richting van een dergelijke informatiemaatschappij.

De overgang naar een informatiemaatschappij en de introductie van belangrijke technologische vernieuwingen gaan samen

met een toenemende internationalisering die zich manifesteert in de vorm van een groei van het internationale goederen-, personen- en informatieverkeer. Hiermee gepaard gaan verschuivingen op mondiaal niveau (de opkomst van de Pacific naast het Atlantisch Bekken) en op het niveau van 'wereldregio's' (bijvoorbeeld in West-Europa de gestage groei in de 'Alpen-vierhoek' München-Frankfurt-Parijs-Marseille ten koste van de voorheen als 'gouden driehoek' aangeduide regio Hamburg-München-Parijs) (zie figuur). Internationale ontwikkelingen zijn uiteraard van eminent belang voor het toekomstperspectief van de Nederlandse economie. Er kan wat dit betreft gewezen worden op de kansen en bedreigingen voor ons industriële 'export-pakket'. Ook is het de vraag wat de gevolgen zijn voor de 'distributie-functie' (via de 'mainport'-haven van Rotterdam en de 'gateway' Schiphol) die Nederland binnen West-Europa vervult. In verband hiermee staat de Randstad voor de uitdaging zich op te werken tot één van de knooppunten binnen een netwerk van wereldsteden waartussen de belangrijkste informatie-, personen- en goederenstromen zich bewegen.

Kansrijke activiteiten

Om zicht te krijgen op de verschillen in regionale of stedelijke economische perspectieven in de voor ons liggende periode is het vereist dat concrete activiteiten worden aangewezen die representatief zijn voor de hiervoor genoemde trends. Een lijst met dergelijke als 'kansrijk' aan te merken activiteiten vormt de ingang waarlangs de verschillen in perspectieven kunnen worden geïnventariseerd. De rapporten van de Commissie-Wagner (in het kader van het industriebeleid) en de Commissie-Oostenbrink (afbakenen van perspectiefvolle segmenten binnen de commerciële dienstensector) leveren de bouwstenen voor het opstellen van een dergelijke lijst.

Teneinde te ontdekken in hoeverre er verschillen bestaan in de ruimtelijke oriëntatie van bepaalde typen kansrijke activiteiten is tevens een onderscheid gemaakt naar kansrijke moderne industrie, kansrijke traditionele industrie, kansrijke tertiaire diensten en kansrijke (commerciële) kwartaire diensten. Technologische vernieuwingen, en veelal ook gunstige exportperspectieven, zijn karakteristiek voor de kansrijke moderne industrie

Kansrijke bedrijvigheid in Zuidoost-Nederland: Het nieuwe hoofdkantoor van Tulip Computers in 's-Hertogenbosch.
Foto Tulip Computers

De meeste kwartaire dienstverlening, representatief voor het informatietijdperk, bevindt zich in de Randstad. Grote steden en sub-urbane milieus scoren hoog bij deze vorm van bedrijvigheid. Foto's: BSO, Utrecht, Pandata, Rijswijk.

(onder andere diverse bedrijven in de chemische, de machine- en de elektrotechnische industrie). Kansrijke traditionele industrie is minder technologisch vernieuwend, doch heeft wel gunstige exportperspectieven (bv. segmenten van de papierindustrie en de voedings- en genotmiddelenindustrie). Kansrijke segmenten van de tertiaire dienstverlening hebben ten eerste betrekking op een gedeelte van de fysieke distributie (via groothandel en transport) van goederen. Ten tweede betreft dit dienstverlenende activiteiten die, aldus de Commissie-Oostenbrink, gunstige werkgelegenheidsperspectieven hebben omdat zij in toenemende mate worden uitbesteed door vooral industriële ondernemingen (bv.

computersoftware-bedrijven, ingenieursbureaus en research-instellingen). Met behulp van 'locatiequotienten' is bekeken hoe kansrijke bedrijvigheid over Nederland verspreid is.³ Daarbij is ten eerste een onderverdeling gemaakt naar de bevolkingsomvang van de gemeenten, namelijk: meer dan 250.000 inwoners (in de Nederlandse context te zien als 'zeer grote steden'), 100.000-250.000 inwoners (grote steden), 50.000-100.000 inwoners ('middelgrote steden') en minder dan 50.000 inwoners ('kleine gemeenten'). Ten tweede is Nederland onderverdeeld naar de drie grootstedelijke agglomeraties in de Randstad, het overige gebied binnen de Randstad, een intermediaire zone en de periferie. Indien voor een stad of regio de werkgelegenheid in kansrijke bedrijven per hoofd van de bevolking gelijk is aan het nationaal gemiddelde, is het locatiequotient gelijk aan 100. Een waarde groter dan 100 duidt op een oververtegenwoordiging.

Industrie

Kansrijke traditionele industrie is sterker vertegenwoordigd naarmate de ruimtelijke ligging binnen Nederland meer perifeer is. Tevens blijken de zeer grote steden een ongunstige vestigingsplaats te vormen voor dit type kansrijke bedrijvigheid. De hoogste locatiequotienten scoren enige middelgrote steden in de intermediaire zone (Den Bosch, Deventer en vooral Oss) en de steden Groningen, Leeuwarden en Maastricht in de periferie. Daarnaast zijn er in de regio's Veluwe, Achterhoek en Noordoost-N-Brabant ruimtelijke clusters van kleine gemeenten waar kansrijke traditionele industrie sterk is vertegenwoordigd. Er wordt overigens aan herinnerd dat van dit type kansrijke industrie

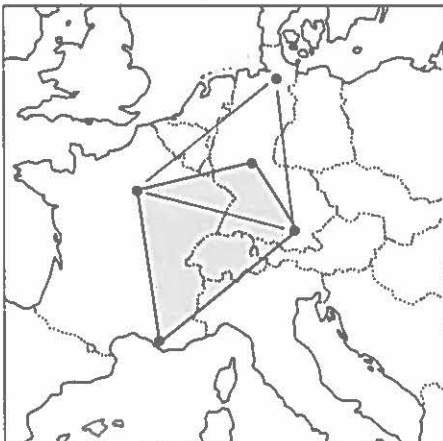
weinig technologische vernieuwing uitgaat en dat het toekomstperspectief in sterke mate afhankelijk is van ontwikkelingen op exportmarkten.

Met minder onzekerheden behept wat betreft hun toekomstperspectief zijn activiteiten in de moderne industrie. Fundamentele technologische vernieuwingen moeten vooral uit dit type bedrijvigheid worden verwacht. Het blijkt dat, in tegenstelling tot de kansrijke traditionele industrie, kansrijke moderne industrie wél (licht) is oververtegenwoordigd in de Randstad. De industriële bedrijvigheid in de Randstad is derhalve relatief sterk gericht op technologisch hoogwaardige activiteiten. Zeer opmerkelijk is het hoge locatiequotient dat resulteert voor de middelgrote steden, vooral binnen de Randstad. Haarlemmermeer (Fokker en diverse kleine high-tech bedrijven), Hilversum, Delft en Schiedam in de Randstad, Oss, Venlo en Eindhoven in het zuidoosten, alsmede Hengelo in Twente zijn steden met een zeer sterke vertegenwoordiging van technologisch hoogwaardige (vaak 'high-tech') bedrijvigheid. Niet zozeer de zeer grote of grote steden, doch juist middelgrote steden (vooral in de Randstad en in het zuidoosten) vormen derhalve belangrijke 'broedplaatsen' voor industriële activiteiten die de groeifase van een nieuwe Kondratieff-golf inluiden.

Diensten

De wijze waarop de overgang naar een post-industriële maatschappij zich binnen Nederland manifesteert is ook onderzocht. De ruimtelijke spreiding van kansrijke tertiaire dienstverlening kenmerkt zich door een 'kern-periferie'-patroon: een sterke vertegenwoordiging in de Randstad en een geringe vertegenwoordiging in de intermediaire zone en vooral de periferie. Ook is kansrijke tertiaire

De overgang naar de informatie-maatschappij gaat gepaard met belangrijke ruimtelijk-economische verschuivingen. Zo zien we de gestage groei van de 'Alpenvierhoek' ten koste van de voorheen als 'Gouden Driehoek' aangeduide regio.

re dienstverlening ondervertegenwoordigd in kleine gemeenten. De zeer grote steden en de middelgrote steden in de Randstad herbergen daarentegen zeer veel kansrijke tertiaire bedrijvigheid. Vooral Rotterdam manifesteert zich wat dit betreft, evenals de 'suburbane' middelgrote steden Rijswijk, Schiedam, Haarlemmermeer en Amstelveen. De internationale distributiefunctie die de Randstad vervult, komt derhalve duidelijk aan het licht, ook al gezien de reeds vermelde sterke oriëntatie van kansrijke transportsectoren op Schiphol en Rotterdam. Opmerkelijk zijn ook de hoge locatiequotiënten voor landelijk centraal gelegen steden als Amersfoort, Zeist, Apeldoorn en Den Bosch. Kansrijke tertiaire bedrijvigheid in die steden is meer nationaal georiënteerd.

Activiteiten die representatief zijn voor de opkomst van een 'informatiemaatschappij' vertonen een zeer duidelijke gerichtheid op grootstedelijke agglomeraties. Ook valt het op dat kansrijke kwartaire dienstverlening nauwelijks vertegenwoordigd is in kleine gemeenten. Binnen de grootstedelijke agglomeraties is kansrijke kwartaire dienstverlening, naast de zeer grote steden zelf, vooral gevestigd in de 'suburbane' middelgrote steden (Amstelveen, Vlaardingingen, Schiedam, Zoetermeer en vooral Rijswijk). Aan de hand van hun hoge locatiequotiënten kan worden gesteld dat Amsterdam en Den Haag een voortrekkersrol vervullen in de overgang naar een informatiemaatschappij. In mindere mate geldt dat voor Rotterdam, dat vooral een belangrijke functie als goederendistributiecentrum vervult. Buiten de grootstedelijke agglomeraties is kansrijke kwartaire dienstverlening slechts sterk vertegenwoordigd in Utrecht, Amersfoort en Deventer en vooral in Arnhem.

Totaalbeeld

In de tabel is het totaalbeeld van de spreiding van kansrijke bedrijvigheid (inclusief de kansrijke segmenten in de transportsector) weergegeven. De gunstige positie die de grootstedelijke agglomeraties innemen, komt hierin zeer duidelijk naar voren. De rest van de Randstad, de intermediaire zone en de periferie ontploen elkaar niet veel wat betreft de vertegenwoordiging van kansrijke bedrijvigheid. Er moet overigens op worden gewezen dat de periferie en, in mindere mate, de intermediaire zone dit vooral te danken hebben aan de kansrijke traditionele industrie. Van de vier onderscheiden typen kansrijke bedrijvigheid zullen hiervan de geringste werkgelegenheidsimpulsen uitgaan.

Zeer duidelijk blijkt ook uit de tabel dat (met name suburbane) middelgrote steden concentratiepunten van kansrijke bedrijvigheid vormen. In iets mindere mate geldt dit voor de zeer grote steden. De tussencategorie, de grote steden, scoort een matig locatiequotiënt. Dit is mede het gevolg van het ontbreken van een duidelijke specialisatie in een bepaald type kansrijke bedrijvigheid (zoals kansrijke tertiaire en kwartaire dienstverlening in de zeer grote steden en kansrijke moderne industrie en kansrijke tertiaire dienstverlening in de middelgrote steden). Kleine gemeenten tenslotte blijken een ongunstig vestigingsklimaat te hebben voor kansrijke bedrijvigheid.

Tien van de twaalf steden met een locatie-

TABEL: Totaalbeeld kansrijke bedrijvigheid

Inwoners	GA	OR	IZ	P	Totaal
>250	158	-	-	-	158
100-250	-	97	138	99	115
50-100	477	186	129	127	208
<50	65	71	58	64	63
Totaal	166	95	82	76	100

GA = Grootstedelijke agglomeraties; OR = Overige Randstad; IZ = Intermediaire Zone; P = Periferie.

quotiënt dat hoger is dan 200 zijn middelgrote steden: vier binnen grootstedelijke agglomeraties (Haarlemmermeer, Rijswijk, Schiedam en Amstelveen), drie in de rest van de Randstad (Hilversum, Amersfoort en Delft), twee in de intermediaire zone (Oss en Den Bosch) en één in de periferie (Hengelo). Van de grote steden scoren slechts Eindhoven (vooral kansrijke moderne industrie) en Arnhem (vooral kansrijke kwartaire dienstverlening) een dergelijk hoog locatiequotiënt. Rotterdam (een locatiequotiënt van 178), Amsterdam (151) en Den Haag (142) zijn subtoppers.

Trendbreuk

De jaren zestig en zeventig werden gekenmerkt door een deconcentratie van bevolking en werkgelegenheid vanuit de Randstad naar de rest van Nederland. Ook op een lager ruimtelijk schaalniveau deden zich dergelijke deconcentratieverschijnselen voor in de vorm van suburbanisatie vanuit de steden of zelfs vestiging buiten de stedelijke agglomeraties. De spreiding van kansrijke bedrijvigheid geeft aanleiding een trend-

breuk in deze ontwikkelingen te verwachten: economische activiteiten die een sleutelrol spelen in de belangrijke huidige trends (informatiemaatschappij, technologische vernieuwingen, internationalisering) blijken ten eerste oververtegenwoordigd te zijn in de Randstad en ten tweede zich te oriënteren op steden, vooral op de drie grootstedelijke agglomeraties.

Met name het potentieel voor een versterking van de distributiefunctie van ons land en het potentieel voor de ontwikkeling van hoogwaardige dienstverlening die de transitie naar een informatiemaatschappij bevordert, bevinden zich in de Randstad (vooral in de drie grootstedelijke agglomeraties). Indien de Randstad als één 'wereldstad' wordt beschouwd, zullen, in de context van de concurrentieslag met andere wereldsteden binnen Europa (met name Londen en Parijs) of zelfs op mondiaal niveau (New York, Tokio), de bestaande potenties niet geremd doch juist gestimuleerd dienen te worden. Waarschijnlijk zal Nederland, binnen het kader van de steeds

8 ►

In de meer perifere gebieden zijn kansrijke bedrijven afhankelijk van de ontwikkelingen op de exportmarkt. Foto: Coöperatieve Condensfabriek 'Friesland'.

VastGoedMarkt (VGM) geeft als enig landelijk tijdschrift elke vier weken gedetailleerde informatie over de bewegingen op de markten voor:

- Kantoren;
- Bedrijfscomplexen;
- Winkels en Winkelcentra;
- Terreinen voor industrie en handel;
- Woningen;
- Bijzondere projecten (hotels, recreatiecomplexen e.d.).

Onmisbaar voor een ieder die zich op enigerlei wijze met de ruimtelijke ordening (en de haalbaarheid en financiering van de betrokken projecten) bezig houdt.

Vraag een proefnummer aan, of beter: wordt direct abonnee (abonnementsprijs in 1987: f 225,-)

Telefoon 020-26.31.81

flikker aan. Ik werkte tijdens mijn studie bij Veltkamp. Ik heb geen kandidaats gehaald. Daarna heb ik gesolliciteerd naar baantjes als kantinejuffrouw en bij de PTT.

De financiële situatie verbetert na de studie niet veel. De vrijetijdsbesteding vindt meestal buiten de woning plaats. Als ik geld heb ga ik naar de kroeg, de film of het Nationaal Ballet. Ik heb geen tijd voor hobby's. De levensinstelling verraadt een drang naar zelfstandigheid. De toekomst is onzeker en men ziet weinig mogelijkheden om deze te plannen.

Al met al blijkt het levenspad van de drie groepen nogal te verschillen. Voor de bewoners van de groeikern, Purmerend, is de centrale stad belangrijk voor studie en werk. Voor het overige (uitgaan, vrije tijd, winkelen) vertonen zij een duidelijke lokale oriëntatie gebaseerd op zekerheid. Zij, die naar Amsterdam verhuisden laten een min of meer tegenovergesteld beeld zien. Voor hen speelt de groei-gemeente geen rol meer, zij lijken Purmerend te zijn vergeten. Met een vaak wisselend activiteitenpatroon maken zij gebruik van de vele voorzieningen die Amsterdam biedt. Juist hiervoor zijn zij naar de stad gekomen; ze hebben er bewust voor gekozen. De relatie tussen gedrag en woonomgeving is duidelijk.

*Redactie Agora

Auteur: U.M.J. Janssen
Titel: Schoolverlaters - Purmerend of Amsterdam?
Te leen: Bibliotheek Sociaal-Geografisch Instituut, Universiteit van Amsterdam

Kansrijke bedrijven

6 ►

verdergaande mondiale concurrentie, het zich niet kunnen veroorloven te trachten de sociaal-economische ongelijkheden tussen de Randstad enerzijds en de rest van Nederland anderzijds op geforceerde wijze recht te trekken.

Ook buiten de Randstad bestaan overigens duidelijke economische potenties. Met name kan worden gewezen op de sterke vertegenwoordiging van kansrijke (technologisch hoogwaardige en van gunstige exportperspectieven voorziene) moderne industrie in (vooral middelgrote) steden buiten de Randstad. (Met name het zuidoosten kan wat dat betreft worden genoemd.) Hierop zou in het kader van een ruimtelijke uitwerking van het technologiebeleid kunnen worden ingespeeld.

Binnen het Nederlandse 'stedelijke systeem' zou, resumerend, het volgende functionele specialisatiepatroon kunnen ontstaan:

1. De grootstedelijke agglomeraties specialiseren zich in diverse typen hoogwaardige, internationaal gerichte, dienstverlening.
2. Middelgrote steden in de Randstad specialiseren zich in hoogwaardige dienstverlening of in high-tech sectoren.
3. Diverse middelgrote steden (en

sommige grote steden) buiten de Randstad specialiseren zich in technologisch hoogwaardige industrie.

4. Naast de drie hiervoor genoemde 'internationaal georiënteerde' typen steden zijn, over het gehele land verspreid, grote en middelgrote steden die dienst doen als nationaal of regionaal georiënteerde dienstencentra.

Steden die er niet in slagen één van deze 'taken' op zich te nemen, hebben een ongunstig toekomstperspectief.

Auteur: P.J. Louter

Titel: Regionaal-economische vernieuwing in Nederland; een onderzoek naar de ruimtelijke en stedelijk hiërarchische spreiding van kansrijke bedrijvigheid.

Verkrijgbaar: Secretariaat Economisch-Geografisch Instituut, Erasmus Universiteit Rotterdam, Postbus 1738, 3000 DR Rotterdam.

De scriptie wordt uitgegeven als 'EGI-Publikatie 87-7' en kost f 25,-.

1. Nicolai Kondratieff was een Russisch econoom, die in 1926 een studie publiceerde over de lange golf in de economische conjunctuurbeweging. J. Schumpeter noemde dit verschijnsel voor het eerst de *Kondratieff-cyclus*. Na de economische opleving van de jaren '50 en '60 en de daaropvolgende crisis zou nu weer een opgaande beweging voor de deur staan. (Red. Agora)

2. Alvin Toffler: *The Third Wave*. 1980; John Naisbitt: *Megatrends, Ten New Directions Transforming Our Lives*. New York, 1982.

3. In dit artikel is slechts beknopt ingegaan op de prestaties van de individuele steden. Een overzicht voor alle steden staat in het scriptieverslag. Daar is ook een model geschetst waarin regionale en stedelijke verschillen in de hoogte van het locatiequotient worden verklaard.